

2017

Πρόγραμμα Σπουδών για το "Νέο Σχολείο"

πεδίο:
Πολιτισμός - Αισθητική Παιδεία
για την Υποχρεωτική
Εκπαίδευση

εισαγωγικά κείμενα για τον Πολιτισμό

Υπεύθυνος πεδίου - εισηγητής: Μένης Θεοδωρίδης

ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Πρόγραμμα Σπουδών για τον Πολιτισμό και την Αισθητική Παιδεία στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση (εισαγωγικό κείμενο)

1. Συνοπτικό σκεπτικό πεδίου "Πολιτισμός - Αισθητική Παιδεία"

Το μαθησιακό πεδίο "Πολιτισμός - Αισθητική Παιδεία" κατά τον σχεδιασμό των νέων Προγραμμάτων Σπουδών στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση, περιλαμβάνει τρεις διακριτές περιοχές πιθανών παρεμβάσεων:

- Προτεινόμενες παρεμβάσεις για τη διεύρυνση της έννοιας του πολιτισμού στο σύνολο των μαθησιακών αντικειμένων και στο σύνολο της σχολικής ζωής.
- Προτεινόμενες παρεμβάσεις σχετικά με τα μαθησιακά αντικείμενα Αισθητικής Παιδείας (πόσες προβλεπόμενες ώρες στο εβδομαδιαίο Ωρολόγιο Πρόγραμμα, ποια ακριβώς μαθησιακά αντικείμενα Τέχνης και με ποιο περιεχόμενο, ποια διδακτική μεθοδολογία και ποιο πλαίσιο δραστηριοτήτων)
- Παρεμβάσεις για την καθιέρωση παιδαγωγικού πλαισίου που ευνοεί τις ομαδοσυνεργατικές διαδικασίες

1.1. Προτεινόμενες παρεμβάσεις για τη διεύρυνση της έννοιας του πολιτισμού:

Η προσπάθεια να ενισχυθεί ο "πολιτισμός" μέσα στο σχολείο, δεν αποβλέπει στην καθιέρωση ενός ακόμη μαθήματος στο ήδη παραφορτωμένο πρόγραμμα των μαθητών. Ο νέος πολίτης δεν χρειάζεται να "ξέρει" πληροφορίες για τον πολιτισμό. Χρειάζεται να συμμετέχει στον πολιτισμό, να απολαμβάνει τον πολιτισμό και να ζει συμβάλλοντας στον πολιτισμό της κοινωνίας. Συχνά, ο όρος πολιτισμός περιορίζεται στο χώρο της Τέχνης και των πνευματικών επιτευγμάτων. Όμως ο πολιτισμός, όπως χρησιμοποιήθηκε στο Πρόγραμμα "ΜΕΛΙΝΑ - Εκπαίδευση και Πολιτισμός", δεν αναφέρεται αποκλειστικά στις Τέχνες αλλά περιλαμβάνει όλες τις έννοιες που συνδέονται με την ανθρώπινη δραστηριότητα και συμπεριφορά στο πλαίσιο της κοινωνικής οργάνωσης. Από τις έννοιες αυτές, επιλέχτηκαν¹ πέντε κυρίως έννοιες - δείκτες πολιτισμού οι οποίες μπορούν να ενισχυθούν μέσα στη σχολική ζωή καθώς συνδέονται μεταξύ τους και θα ήταν σκόπιμο να διαχέονται σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα του Προγράμματος Σπουδών:

- επικοινωνία
- σχέση με το παρελθόν

---

¹ όπως σε κάθε επιλογή, εκφράζονται εδώ ιδεολογικές προτεραιότητες που συνεπάγονται διάλογο και κριτική.

- καλλιτεχνική έκφραση
- κοινωνική συνείδηση
- σχέση με τον «άλλον»

ας δούμε συνοπτικά το περιεχόμενό τους:

επικοινωνία (επικοινωνιακός πολιτισμός):

Πώς εκφράζουμε τη συναισθηματική μας κατάσταση σε κάποιον άλλον; Πώς διατυπώνουμε τις σκέψεις μας; Πώς κατανοούμε και συμμεριζόμαστε τα αισθήματα ενός φίλου μας; Πώς καταλήγουμε σε κάποιες συμφωνίες και πώς επιχειρηματολογούμε ώστε να πείσουμε κάποιον στο πλαίσιο μιας ανταλλαγής απόψεων;

Θεμέλιο και προϋπόθεση του πολιτισμού μιας κοινότητας είναι η επικοινωνία που αναπτύσσεται μεταξύ των μελών της. Οι σχέσεις και οι αποδεκτές συμπεριφορές, οι αξίες που τις διέπουν και οι συλλογικές προσπάθειες για βελτίωση των συνθηκών ζωής, όλα στηρίζονται στις δυνατότητες συνεννόησης και κατανόησης ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας. Και βέβαια αυτές οι δυνατότητες συνεννόησης και κατανόησης καθορίζονται από τα επικοινωνιακά μέσα που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της ομάδας. Η συνθετότητα, η ποικιλία και ο πλούτος των μέσων επικοινωνίας, η δυνατότητα να εκφραστούν λεπτές συναισθηματικές χροιές και να διατυπωθούν λεπτές εννοιολογικές διακρίσεις φανερώνουν έναν πολιτισμό που μπορεί να επινοεί σύνθετες λύσεις και να απελευθερώνει δημιουργικές δυνάμεις προκειμένου να αντιμετωπίσει τα κοινωνικά προβλήματα.

Ιδιαίτερη σημασία για τη δυνατότητα κάθε μέλους της ομάδας να διαμορφώνει σφαιρική αντίληψη για όσα συμβαίνουν γύρω του, είναι η ικανότητα να διατυπώνει τις διαθέσεις του και τις σκέψεις του μέσα από διαφορετικά, εναλλακτικά συστήματα επικοινωνίας. Θέλοντας να εκφράσω τη χαρά μου σε κάποια στιγμή, διαφορετική διατύπωση (επιλογή λέξεων και σύνταξη) θα κάνω στη μητρική μου γλώσσα, διαφορετικές συνδηλώσεις θα προκύψουν όταν χρησιμοποιήσω μια διεθνή γλώσσα και εντελώς διαφορετικές εκφραστικές λύσεις θα επιλέξω όταν θελήσω να εκφράσω τη χαρά μου μέσα από ένα μη λεκτικό, οπτικοακουστικό έργο. Η ικανότητά μου να αξιοποιώ πολλά, διαφορετικά επικοινωνιακά συστήματα πλουτίζει τη δυνατότητά μου να κατανοήσω κάθε πρόβλημα από διαφορετικές οπτικές γωνίες και να επινοήσω πιο σύνθετες και ολοκληρωμένες λύσεις. Ταυτόχρονα με εφοδιάζει με τρόπους κατανόησης των συνανθρώπων μου που σκέπτονται διαφορετικά ή εκφράζονται μέσα από διαφορετικά συστήματα επικοινωνίας.

Αυτό σημαίνει πως, σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα, θα πρέπει (μέσα στο διδακτικό του καθενός χρόνο) να προβλέπονται δραστηριότητες τουλάχιστον διαπραγμάτευσης των εννοιών του αντίστοιχου γνωστικού αντικειμένου και δραστηριότητες ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των μαθητών.

σχέση με το παρελθόν:

Πρόκειται για την ανάγκη γόνιμης σύνδεσης με όσα αποκαλούμε πολιτιστική κληρονομιά. Οι μαθητές δεν είναι δυνατόν να «οφείλουν» σεβασμό στην πολιτιστική τους κληρονομιά, ούτε να επωμίζονται κάποιο «χρέος» απομνημόνευσης

πληροφοριών για το παρελθόν, προκειμένου να κατοχυρώσουν την εθνική τους ταυτότητα. Η σχολική προσέγγιση του παρελθόντος δεν μπορεί να έχει ως στόχο την ανάπτυξη νοοτροπίας κληρονομικού δικαιούχου ενός πολιτισμού που οι ουσιαστικές του διαστάσεις έχουν συρρικνωθεί σε ιδεολογήματα και στερεοτυπικές διακηρύξεις.

Απεναντίας, η αυριανή κοινωνία θα βγει πολλαπλά κερδισμένη αν οι πολίτες της μπορούν να συνομιλούν δημιουργικά με το παρελθόν, να αντλούν προσωπικές συγκινήσεις μέσα από αυτό και να πλουτίζουν το παρόν τους με πολύτιμα στοιχεία που, καθένας προσωπικά, επέλεξε να διασώσει από το παρελθόν, οικοδομώντας μέσα από το νοερό προσωπικό του «μουσείο» μια συνειδητή στάση αγάπης και έγνοιας για όσα κατακτήθηκαν και δοκιμάστηκαν στο πέρασμα του χρόνου.

Αυτό σημαίνει πως, σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα, θα πρέπει (μέσα στο διδακτικό του καθενός χρόνο) να προβλέπεται η μελέτη της ιστορικής εξέλιξης των εννοιών του αντίστοιχου γνωστικού αντικείμενου και του τρόπου που οι έννοιες αυτές επηρέασαν τις κοινωνικές συνθήκες κάθε περιόδου και επηρεάστηκαν από αυτές. Πώς εξελίχτηκε η γλώσσα μας στο πέρασμα των αιώνων; Πώς επηρέασε και επηρεάστηκε από τις γειτονικές γλώσσες; Πώς εξελίχτηκε η γνώση και η αξιοποίηση των Μαθηματικών στην πολιτισμική μας διαδρομή; Πώς τα διάφορα συστήματα μέτρησης αποτέλεσαν πεδίο συναλλαγής ή εμπόδιο συνεννόησης μεταξύ γειτονικών λαών;

καλλιτεχνική έκφραση (αισθητικός πολιτισμός):

Πέρα από την εξοικείωση με τις ποικίλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης (εικαστικά, μουσική, λογοτεχνία, θέατρο, χορό – κίνηση, οπτικοακουστική έκφραση) που, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι μαθητές θα αναπτύξουν μέσα από τις δραστηριότητες της Αισθητικής Παιδείας, τα διάφορα γνωστικά αντικείμενα (γλώσσα, μαθηματικά, φυσικές επιστήμες, ιστορία κ.λπ.) συχνά έχουν να παρουσιάσουν αξιόλογες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης οι οποίες, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε γνωστικού αντικείμενου, μπορούν να αναδειχθούν ως περιφερειακά δευτερεύοντα θέματα που γοητεύουν τους μαθητές.

Αυτό σημαίνει πως, σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα, θα πρέπει (μέσα στο διδακτικό του καθενός χρόνο) να προβλέπεται η μελέτη διαφόρων μορφών καλλιτεχνικής έκφρασης που συνδέονται με τις έννοιες του αντίστοιχου γνωστικού αντικείμενου και τους τρόπους που οι έννοιες αυτές επηρέασαν είτε την τεχνολογία των εκφραστικών μέσων είτε το περιεχόμενο των έργων τέχνης κάθε περιόδου (π.χ. πώς οι τεχνολογικές εξελίξεις κάθε εποχής έδιναν νέες δυνατότητες στα μουσικά όργανα και πώς οι νέες θεωρίες της φυσικής επηρέασαν τα καλλιτεχνικά ρεύματα του 20^{ου} αιώνα;).

κοινωνική συνείδηση (κοινωνικός πολιτισμός):

Οι αξίες, οι προτεραιότητες (όπως για παράδειγμα η αποτίμηση της ανθρώπινης ζωής και η στάση απέναντι στο περιβάλλον), το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο και οι κοινά αποδεκτοί τρόποι συμπεριφοράς που διέπουν μια κοινωνία, αποτελούν καθοριστικές συνιστώσες του πολιτισμού της κοινωνίας αυτής. Θα πρέπει οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν την άμεση σύνδεση των θεσμικών παραμέτρων που καθορίζουν την κοινωνική ζωή, όπως είναι η νομοθεσία και η ισονομία, η κοινωνική μέριμνα, ο

θεσμικά κατοχυρωμένος σεβασμός στον πολίτη, η διαχειριστική διαφάνεια και αξιοκρατία κ.λπ. με το επίπεδο του πολιτισμού που χαρακτηρίζει μία κοινωνία.

Αυτό σημαίνει πως σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα θα πρέπει (μέσα στο διδακτικό του καθενός χρόνο) να προβλέπεται η μελέτη του τρόπου που οι έννοιες του αντικειμένου αυτού επηρέασαν τις κοινωνικές συνθήκες κάθε περιόδου και επηρεάστηκαν από αυτές. Πώς αντιμετωπίζεται η έννοια "άνθρωπος" στη αθηναϊκή δημοκρατία και πώς στα Δίκαια του ανθρώπου, του Ρήγα Φεραίου; Πώς διαφοροποιείται ο θεσμός του γάμου στις διάφορες περιόδους της ιστορίας μας; Πώς διαφοροποιείται ο θεσμός του γάμου σε άλλα κράτη και θρησκείματα;

σχέση με τον «άλλον» και αποδοχή του "διαφορετικού":

Ήδη έγινε αναφορά στη σημασία της επικοινωνίας μεταξύ των μελών μιας κοινότητας ως προϋπόθεσης για την ανάπτυξη πολιτισμού.

Η σχέση μου με τον «άλλον» δεν περιλαμβάνει μόνον την ανθρωπιστική ανάγκη υπέρβασης κάθε διαφορετικότητας αλλά και τη δυνατότητα, μέσα από εναλλακτικούς επικοινωνιακούς διαύλους όπως είναι η καλλιτεχνική έκφραση, να κατανοήσω ότι ο κάθε «πλησίον» μου δεν είναι αυτονόητα και υποχρεωτικά όμοιος με εμένα, αλλά μπορεί να έχει σεβαστές, ενδιαφέρουσες και συχνά συναρπαστικές ιδιαιτερότητες ενώ ο εκ προοιμίου «ξένος» απέναντί μου -μέσα από τις δικές του ιδιαιτερότητες- μπορεί να προκύψει αναπάντεχα όμοιος και κοντινός.

Αυτό σημαίνει πως σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα θα πρέπει (μέσα στο διδακτικό του καθενός χρόνο) να προβλέπεται συλλογική διαπραγμάτευση και επεξεργασία θεμάτων που επιτρέπουν διαφορετικές οπτικές αλλά και ανάδειξη πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων που διαφοροποιούν ή ενώνουν κάθε είδους εθνικές ή άλλες μειονότητες. Σε κάποιο συγκεκριμένο θέμα μπορώ να διατυπώσω την προσωπική μου άποψη, να καταγράψω την άποψη του πατέρα μου ή της μητέρας μου και να διατυπώσω -με δικά μου λόγια- την άποψη ενός συμμαθητή ή φίλου μου που διαφωνεί;

Στη σύνταξη των νέων Προγραμμάτων Σπουδών έγινε προσπάθεια ώστε οι πέντε παραπάνω έννοιες - δείκτες πολιτισμού να αναδεικνύονται σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα με προτεινόμενες συλλογικές δραστηριότητες, ερωτήματα για διαθεματική επεξεργασία και συνοδευτικό υλικό. Θα πρέπει τέλος να επισημανθεί ότι δύο ακόμα σημαντικές έννοιες - δείκτες πολιτισμού μιας κοινωνίας, είναι αναμφίβολα ο **επιστημονικός** και ο **τεχνολογικός** της **πολιτισμός** οι οποίοι όμως δεν θα περιλαμβάνονται στους πρωτεύοντες στόχους του παρόντος πεδίου, καθώς ήδη καλύπτονται διεξοδικά μέσα από άλλα προβλεπόμενα γνωστικά αντικείμενα του Προγράμματος Σπουδών.

1.2. Προτεινόμενες παρεμβάσεις σχετικά με τα μαθησιακά αντικείμενα Αισθητικής Παιδείας (πόσες προβλεπόμενες ώρες στο εβδομαδιαίο Ωρολόγιο Πρόγραμμα, ποια ακριβώς μαθησιακά αντικείμενα Τέχνης και με ποιο

περιεχόμενο, ποια διδακτική μεθοδολογία και ποιο πλαίσιο δραστηριοτήτων). Οι παρεμβάσεις αυτές είναι απαραίτητο να εξειδικεύονται χωριστά για τη βαθμίδα της Α'βάθμιας Εκπαίδευσης και για τη βαθμίδα της Β'βάθμιας Εκπαίδευσης. Κατά τον σχεδιασμό των σχετικών ΠΣ για τα παραπάνω διδακτικά - μαθησιακά αντικείμενα, προτάθηκαν δύο εναλλακτικές εκδοχές αξιοποίησης των προβλεπόμενων στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα διδακτικών ωρών για την Αισθητική Παιδεία: οι αποκαλούμενες **πρόταση α'** (δηλαδή διατήρηση των δύο κατοχυρωμένων, διακριτών "καλλιτεχνικών" μαθημάτων, Μουσικής και Εικαστικών ως έχουν) και **πρόταση β'** (δηλαδή δημιουργία ενιαίας ζώνης δραστηριοτήτων Αισθητικής Παιδείας στην Α'βάθμια Εκπαίδευση και δημιουργία πλαισίου διαδοχικών επιλογών μαθημάτων Αισθητικής Παιδείας στη Β'βάθμια Εκπαίδευση). Προς το παρόν και σύμφωνα με την Απόφαση φ.12/819/104706/Γ1/13-9-2011, (ΦΕΚ 2156 Τεύχος Β -Πίνακας σελ. 4) και -για τα Γυμνάσια- την Απόφαση 104868/Γ2/13-9-2011 (ΦΕΚ 2240 Τεύχος Β, -Πίνακας σελ. 5) στο πλαίσιο της πιλοτικής εφαρμογής των νέων Προγραμμάτων Σπουδών, αξιοποιείται μόνον η πρόταση α'.

Ας επισημανθεί ότι στο πεδίο Πολιτισμός - Αισθητική Παιδεία έχουν ολοκληρωθεί και αναρτηθεί **έξι πλήρη** (Προσχολική - Δημοτικό - Γυμνάσιο) **Προγράμματα Σπουδών με ισάριθμους Οδηγούς για τον Εκπαιδευτικό:**

- ΠΣ και Οδηγός Εκπαιδευτικού για την Μουσική (σύμφωνα με τις απόψεις εμπειρογνομόνων που στηρίζουν αποκλειστικά την πρόταση α').
- ΠΣ και Οδηγός Εκπαιδευτικού για τα Εικαστικά (σύμφωνα με τις απόψεις εμπειρογνομόνων που στηρίζουν την πρόταση α' αλλά ο σχεδιασμός τους είναι συμβατός και με την πρόταση β').
- ΠΣ και Οδηγός Εκπαιδευτικού για το Θέατρο (σύμφωνα με τις απόψεις εμπειρογνομόνων που στηρίζουν την πρόταση β' αλλά ο σχεδιασμός τους είναι συμβατός και με την πρόταση α').
- ΠΣ και Οδηγός Εκπαιδευτικού για τη Μουσική (σύμφωνα με τις απόψεις εμπειρογνομόνων που στηρίζουν αποκλειστικά την πρόταση β').
- ΠΣ και Οδηγός Εκπαιδευτικού για την Οπτικοακουστική Έκφραση (σύμφωνα με τις απόψεις εμπειρογνομόνων που στηρίζουν αποκλειστικά την πρόταση β', καθόσον αυτό το γνωστικό αντικείμενο δεν προβλέπεται στην πρόταση α').
- ΠΣ και Οδηγός Εκπαιδευτικού για τον Χορό - Κίνηση (σύμφωνα με τις απόψεις εμπειρογνομόνων που στηρίζουν αποκλειστικά την πρόταση β', καθόσον αυτό το γνωστικό αντικείμενο δεν προβλέπεται στην πρόταση α').

Από τα παραπάνω, λαμβανομένου υπ' όψη ότι προς το παρόν εφαρμόζεται μόνον η πρόταση α', τα τρία τελευταία έχουν απλώς αναρτηθεί για αξιοποίηση από ενδιαφερόμενους εκπαιδευτικούς.

1.3. Παρεμβάσεις για την καθιέρωση παιδαγωγικού πλαισίου που ευνοεί τις ομαδοσυνεργατικές διαδικασίες: Ενθαρρύνονται οι πρωτοβουλίες των ομαδικών, συνθετικών δραστηριοτήτων τόσο κατά τη διδακτική επεξεργασία κάθε γνωστικού αντικειμένου όσο και κατά την ανάπτυξη ελεύθερων Προγραμμάτων Πολιτισμού. Ουσιώδες βήμα για την ενίσχυση των θεμάτων πολιτισμού μέσα στο σχολείο, θα αποτελέσει η σταδιακή θεσμική κατοχύρωση των σημερινών προαιρετικών Προγραμμάτων Πολιτισμού στην Α'βάθμια και την Β'βάθμια Εκπαίδευση, σε ζώνη Ελεύθερων Δραστηριοτήτων (ελεύθερα projects) μέσα στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα. Τέτοιου είδους μαθητικές δράσεις μπορούν να είναι η έκδοση σχολικών εντύπων, η οργάνωση σχολικών εκδηλώσεων, εκθέσεων και αφιερωμάτων, το ανέβασμα θεατρικών παραστάσεων, η παραγωγή οπτικοακουστικών έργων κ.α. Για να κατανοηθεί η παιδαγωγική αξία και η δυναμική των Προγραμμάτων Πολιτισμού στη σχολική ζωή ας διατρέξουμε σχετική έκθεση²:

Τα θεσμοθετημένα Πολιτιστικά Προγράμματα, έχουν τα εξής χαρακτηριστικά, που θα μπορούσαν να θεωρηθούν και έννοιες – κλειδιά:

- *Είναι προαιρετικά*
- *Έχουν ευρεία θεματολογία και συγκεκριμένες μεθοδολογικές αρχές ...*
- *Η θεματολογία των πολιτιστικών προγραμμάτων είναι ευρύτερη αυτής των αντικειμένων της αισθητικής αγωγής και των τεχνών. Μπορεί να αφορά σε υλικά και άυλα προϊόντα του ανθρώπου και της σκέψης του, διαχρονικά και διατοπικά, ιδέες, επικοινωνία, σχέσεις, αλληλεπιδράσεις, τέχνες, καθώς και σε ζητήματα κοινωνικά και θέματα επικαιρότητας. Πολλά από τα προγράμματα που υλοποιούνται δεν εντάσσονται σε μια θεματική κατηγορία, αλλά έχουν στοιχεία από περισσότερες, ενώ συνδέονται λειτουργικά με περισσότερα από ένα γνωστικά αντικείμενα.*
- *... αλλά δεν έχουν δεσμεύσεις από τα Α.Π., δημιουργώντας ένα πλαίσιο ελευθερίας.*
- *Έχουν διερευνητικό, συμμετοχικό, καινοτόμο και δημιουργικό χαρακτήρα.*
- *Στηρίζονται στη βιωματική μάθηση και στις αρχές της κριτικής παιδαγωγικής.*
  - *Δηλαδή ο μαθητής είναι «συν-παραγωγός» γνώσης, παράγει το δικό του λόγο. Η μαθησιακή διαδικασία προχωρά πέρα από την «αντικειμενική» γνώση: είναι δημιουργία νέων γνώσεων, παραγωγή βιωματικού και αυθεντικού λόγου με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού.*
- *Στηρίζονται στις επιλογές και τα ενδιαφέροντα των μαθητών.*
  - *Το ενδιαφέρον, ο διερευνητικός χαρακτήρας, το ανοιχτό σε δυνατότητες αποτέλεσμα δημιουργούν ένα ουσιαστικό περιβάλλον μάθησης.*
- *Συμβάλλουν στην ανάπτυξη της πολλαπλής νοημοσύνης.*
- *Έχουν διάρκεια τουλάχιστον 2 μηνών, άρα δίνουν τη δυνατότητα ουσιαστικής προσέγγισης ενός θέματος.*

Η ευελιξία τους και η ανεξαρτησία τους από το αυστηρό πλαίσιο των Α.Π. αφήνουν περιθώρια για πειραματισμό και καινοτόμες πρακτικές. Η πρωτοβουλία είναι ζητούμενο και οι προϋποθέσεις διαφορετικές. Δεν υπάρχει η ένταση του επείγοντος και το άγχος για κάλυψη της ύλης, η αξιολόγηση βασίζεται σε άλλα κριτήρια. Πολύ

---

² Δεμερτζή Β., Κύρδη Κ., Γκόβας Ν., Προτεινόμενη θεσμική κατοχύρωση των Προγραμμάτων Πολιτισμού (των σημερινών προαιρετικών Πολιτιστικών Προγραμμάτων)

πιο εύκολα επομένως μπορεί να αναλάβει ο εκπαιδευτικός το ρίσκο για το καινούριο· με μεγαλύτερη ψυχραιμία μπορεί να αντιμετωπιστεί αλλά και, κυρίως, να αξιοποιηθεί το αναπάντεχο, να προκύψουν δημιουργικές λύσεις, να επινοηθούν διαφορετικοί και δυνάμει καλύτεροι δρόμοι προς τη μάθηση.

Κατά την άποψη των εισηγητών, ο θεσμός των προαιρετικών προγραμμάτων αποτέλεσε μέχρι σήμερα το μοναδικό ίσως στο ελληνικό σχολείο υποστηρικτικό πλαίσιο εκδήλωσης πρωτοβουλιών που ξεκίνησαν από τη βάση και οδήγησαν σταδιακά σε δραστηριοποίηση των εκπαιδευτικών προς την κατεύθυνση του σχεδιασμού και της εφαρμογής μακρόχρονων και σε βάθος σχεδίων εργασίας (projects), με αφορμή ένα θέμα της επιλογής των μαθητών.

Η συμβολή των Πολιτιστικών Προγραμμάτων μπορεί να διατυπωθεί συνοπτικά ως εξής:

- Ανάπτυξη νέων, καινοτόμων πολλές φορές, ιδεών για θεματικές που δεν προβλέπονταν καθόλου ή προβλέπονταν σε περιορισμένη έκταση στα Προγράμματα Σπουδών μέχρι σήμερα. Θεματικές που ενδιαφέρουν τη σχολική ομάδα, συχνά τη συνδέουν με την ευρύτερη κοινότητα και την κοινωνική πραγματικότητα, και που είναι σύμφωνες με τις προτεινόμενες παρεμβάσεις για τη διάχυση των εννοιών του Πολιτισμού στα γνωστικά αντικείμενα στο κεφάλαιο 1.2. (Παραδείγματα: Πολύτεχνες δραστηριότητες, μουσειακή αγωγή, πολιτιστικές διαδρομές, η ετερότητα μέσα από τις τέχνες και το λόγο, μετανάστευση και προσφυγιά μέσα από μαρτυρίες, λογοτεχνία και τέχνες, κινηματογράφηση, δημιουργική γραφή, πολυπολιτισμικές συναντήσεις κ.α.)
  - Ανάπτυξη όλο και πιο ουσιαστικών (και επιστημονικών) τρόπων για συνεργασίες / συμπράξεις σχολείων σε Δίκτυα (είτε με κοινό θέμα είτε με κοινό το εργαλείο τέχνης που χρησιμοποιείται).
  - Αλλαγή της οπτικής και της στάσης πολλών εκπαιδευτικών ως προς τη διαδικασία της μάθησης. Τα προαιρετικά προγράμματα είναι ο χώρος όπου έγινε βίωμα ότι η μάθηση δεν εξαντλείται στο σχολικό βιβλίο και στην τάξη και όπου προέκυψαν απτές αποδείξεις ότι οι μαθητές μαθαίνουν καλύτερα πράττοντας και όχι ακούγοντας.
  - Επαναλαμβανόμενη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, με προαιρετικό χαρακτήρα, σύμφωνα με τις ανάγκες που οι ίδιοι έχουν εκφράσει, σε τομείς που σπάνια προσφέρουν άλλοι φορείς του ΥΠΔΒΜΘ: (α) σε θέματα μορφής των τεχνών, όσο και σε θέματα αξιοποίησής τους ως διδακτικών εργαλείων ή ως εργαλείων έρευνας, (β) στην αξιοποίηση χώρων πολιτισμικής αναφοράς, καθώς και στοιχείων του υλικού και του άυλου πολιτισμού (γ) σε νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.
- ✓ Τα θεσμοθετημένα προαιρετικά προγράμματα αποτελούν για την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα παράδειγμα αλληλοεπιμόρφωσης, μέσω της παρουσίασης των προγραμμάτων που πραγματοποιούνται, καθώς και αυτοεπιμόρφωσης με την εθελοντική συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε βιωματικά σεμινάρια και, μάλιστα, αφιερώνοντας σε αυτά χρόνο εκτός σχολικού ωραρίου.

- ✓ Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ένας πολύ μεγάλος αριθμός σεμιναρίων και βιωματικών εργαστηρίων πραγματοποιείται κάθε χρόνο σε όλη την Ελλάδα με μεγάλη ποικιλία θεμάτων που άπτονται των τεχνών και πολιτισμού, η οργάνωση των οποίων στηρίζεται στους/τις Υπευθύνους/ες Πολιτιστικών Θεμάτων. Η συμμετοχή των εκπαιδευτικών είναι εθελοντική, σε χρόνο εκτός σχολικού ωραρίου.
  - ✓ Επίσης, μπορεί κανείς να επισημάνει τα ελάχιστα δείγματα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στον χώρο της εργασίας τους και κατά τη διάρκειά της: Είναι πολλές οι περιπτώσεις των Υπευθύνων προαιρετικών προγραμμάτων που δουλεύουν μαζί με τις ομάδες των σχολείων, υποστηρίζοντας τους εκπαιδευτικούς, καθώς αυτοί δοκιμάζουν νέες προσεγγίσεις, μια στάση που τυγχάνει ευρύτατης αποδοχής.
- Διάχυση των «καλών πρακτικών» των Πολιτιστικών Προγραμμάτων μέσα από άτυπα δίκτυα εκπαιδευτικών, καθώς και μέσα από την παρουσίασή τους σε επιμορφωτικές συναντήσεις, στην αρθρογραφία, σε Φεστιβάλ, πολλά τον αριθμό πια, που πραγματοποιούνται σε όλη τη χώρα.
  - Εισαγωγή στο εκπαιδευτικό μας σύστημα, έστω και σε περιορισμένη κλίμακα, της έννοιας της συνεργασίας ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς. Συνέβαλαν δηλαδή ώστε να ξεπεραστεί, στην περιοχή που τους αναλογεί, η εσωστρέφεια, καθώς οι εκπαιδευτικοί που προγραμματίζουν μια κοινή δράση, συζητούν, αποκαλύπτουν ο ένας στον άλλον αυθεντικές στιγμές πρακτικής, παίρνουν ανατροφοδότηση από τους συναδέλφους τους για τη δική τους δουλειά, μοιράζονται γνώση.
  - Διαμόρφωση μιας νέας μορφής επικοινωνιακού πλαισίου ανάμεσα σε διδάσκοντες και διδασκόμενους· έγινε στην πράξη επαναπροσδιορισμός του ρόλου του εκπαιδευτικού.
  - Εξοικείωση των εκπαιδευτικών, στην πράξη, με νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αποτέλεσαν τη μοναδική ευκαιρία για άσκηση των εκπαιδευτικών στην εργασία με ομάδες, στη μέθοδο project, σε τεχνικές βιωματικής μάθησης κ.α.
  - Εξοικείωση εκπαιδευτικών και μαθητών με τη διαμορφωτική αξιολόγηση, καθώς και με διάφορες μορφές αυτοξιολόγησης (συζήτηση, ερωτηματολόγιο, τήρηση ημερολογίου, φωτοαξιολόγηση, παρουσίαση του προγράμματος, κ.α.).
  - Δημιουργία υποστηρικτικών πλαισίων για τη διαχείριση κρίσεων και την επίλυση προβληματικών καταστάσεων που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί (αποδοχή ετερότητας, αφύπνιση του ενδιαφέροντος των παιδιών για τα άλλα αντικείμενα, χειρισμός βίαιων συμπεριφορών, ισότιμη συμμετοχή όλων των παιδιών κλπ).
  - Εισαγωγή προς διερεύνηση στο σχολείο κοινωνικών ζητημάτων και θεμάτων επικαιρότητας, με αποτέλεσμα την όσμωση με την κοινότητα.

- Εισαγωγή της συνεργασίας του σχολείου με διάφορους φορείς (π.χ. Μουσεία, ποικίλες υπηρεσίες του ΥΠΠΟΤ, ΕΚΕΒΙ, Θαλής και Φίλοι, ΟΤΑ, Το Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση κ.α.).

Συνοψίζοντας,

- Τα προαιρετικά προγράμματα έχουν διαμορφώσει σε μεγάλο αριθμό σχολείων νησίδες διαφορετικού μαθησιακού ήθους. Τις περισσότερες φορές βέβαια το περίβλημά τους είναι κρουστό και η όποια ανανεωτική τους λειτουργία δεν ξεπερνά τα όρια της ομάδας του προγράμματος. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις που - είτε γιατί οι συνθήκες είναι κατάλληλες είτε γιατί η διαβρωτική επίδραση μιας σφύζουσας ενεργητικότητας κατορθώνει και διαπερνά το περικάλυμμα αυτό – οι δράσεις αυτές έχουν γίνει θύλακες οξυγόνωσης για όλο το σχολείο. Η υλοποίηση προγραμμάτων γύρω από έναν κεντρικό θεματικό άξονα, στα οποία εμπλέκονται όλοι οι εκπαιδευτικοί του σχολείου, επί σειρά ετών, κυρίως στην Πρωτοβάθμια, συμβάλλει στη δημιουργία μιας διαφορετικής σχολικής κουλτούρας. Επιπλέον αποτελούν παραδείγματα καλών πρακτικών, στις περιπτώσεις που ανακοινώνονται στην ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα. Απόδειξη αποτελεί και το γεγονός ότι η πλειονότητα των συμμετοχών στον νεοπαγή Θεσμό Αριστείας και Καινοτομίας για την ανάδειξη καλών πρακτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση προέρχεται από τον χώρο των Πολιτιστικών Προγραμμάτων και των Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.
- Όλα αυτά τα στοιχεία συνάδουν με τις βασικές συνιστώσες της Πρότασης για το Νέο Λύκειο, όπως: έμφαση στη δημιουργική αυτενέργεια και πρωτοβουλία του μαθητή, μύησή του σε ερευνητικές διαδικασίες, επαναπροσδιορισμός του ρόλου του εκπαιδευτικού, καθιέρωση και ενίσχυση της καινοτομίας σε όλα τα επίπεδα της ανάπτυξης του Προγράμματος Σπουδών, εισαγωγή διαδικασιών αυτοαξιολόγησης, εισαγωγή καινοτόμων διδακτικών προσεγγίσεων (πειραματική εργασία, βιωματική μάθηση, ομαδοσυνεργατική διδασκαλία. Για τον λόγο αυτό άλλωστε εισάγεται στο Λύκειο η ερευνητική εργασία (project) ως διακριτή ενότητα του Προγράμματος Σπουδών.

Ως εκ τούτου προτείνεται η ένταξη των Πολιτιστικών Προγραμμάτων μέσα στο Ωρολόγιο πρόγραμμα [α] για την Πρωτοβάθμια είτε σε μια ζώνη ελεύθερων δραστηριοτήτων, είτε ως 2ωρη εβδομαδιαία δραστηριότητα στο πλαίσιο της πρότασης για 5ωρη ζώνη Αισθητικής Αγωγής και Πολιτισμού στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και [β] για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση σε μια ζώνη ελεύθερων δραστηριοτήτων.

- ✓ Με ανοιχτή θεματολογία και ελεύθερη επιλογή θέματος από τη σχολική ομάδα
- ✓ Με διάρκεια υλοποίησης τουλάχιστον 2 μηνών για κάθε θέμα
- ✓ Με στήριξη σε όλα τα στάδια από τους Υπεύθυνους Πολιτιστικών Θεμάτων

Επειδή ο αριθμός των Πολιτιστικών Προγραμμάτων που κατατίθενται στις κατά τόπους Διευθύνσεις Εκπαίδευσης παρουσιάζει συνεχή τάση αύξησης και εκτιμούμε ότι η νέα δομή του Προγράμματος Σπουδών θα προκαλέσει ακόμα μεγαλύτερη αύξηση, προτείνουμε τη δημιουργία υποστηρικτικών δομών – κέντρων ανατροφοδότησης σε κάθε Δήμο (βλ. σχετικά και στο κεφάλαιο 1.6.).

- ✓ Με τη δημιουργία ενός σώματος ανοιχτών προτάσεων και παραδειγμάτων για ολοκληρωμένα πολιτιστικά προγράμματα, που θα περιλαμβάνουν αναλυτικές διασυνδέσεις με ποικίλα γνωστικά αντικείμενα και δυνατότητες συνεργασιών με φορείς πολιτισμικής αναφοράς, δικτυογραφία και βιβλιογραφία.

Μέχρι να θεσμοθετηθούν οι παραπάνω προτάσεις, εναλλακτικά προτείνεται:

(α) Στην Πρωτοβάθμια, η κατοχύρωσή τους αφενός στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης, αφετέρου στο χρόνο του ολοήμερου προγράμματος.

(β) Στη Δευτεροβάθμια, η πρόβλεψή τους εκτός του σχολικού χρόνου, όπως ισχύει μέχρι σήμερα.

Επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι βασικός λόγος ανάδειξης των καινοτόμων αυτών στοιχείων για το ελληνικό σχολείο αποτελεί η προαιρετικότητα των συγκεκριμένων προγραμμάτων, η δυνατότητα επιλογών και η λειτουργία τους μέσα σ' ένα περιβάλλον που παρέχει τη δυνατότητα για πρωτοβουλίες και προκρίνει και ανοικτές διαδικασίες μάθησης. Τα προγράμματα δίνουν έμφαση στη διαδικασία περισσότερο και όχι στο τελικό αποτέλεσμα και αφήνουν περιθώρια για αποτελέσματα που δεν είναι προκαθορισμένα εκ των προτέρων.

Επισημαίνεται, επίσης, ότι η διατήρησή τους συνάδει με την επιδίωξη της πολιτείας για «οργανική σύνδεση των αλλαγών που προβλέπονται για το Λύκειο με αυτές στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και το Γυμνάσιο», όπως αναφέρεται στην Πρόταση για το Νέο Σχολείο. Και θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι διερευνητικές προσεγγίσεις, όπως αυτές που προϋποθέτουν οι ερευνητικές εργασίες στο Λύκειο, συνεπάγονται πρωτίστως ότι οι μαθητές έχουν αναπτύξει τις αναγκαίες στρατηγικές διερεύνησης.

2. Μαθήματα και γραμματισμοί

Επί δεκαετίες, στη σύνταξη των Προγραμμάτων Σπουδών, κυριάρχησε η λογική των "μαθημάτων" που αναφέρονται στα διάφορα, διακριτά επιστημονικά αντικείμενα. Κάθε μάθημα επεδίωκε να καταρτίσει "γνώστες" του αντικειμένου του (επιστήμονες, καλλιτέχνες, λειτουργούς κ.λπ.). Το περιεχόμενό του (διδασκτέα ύλη) προέκυπτε από τον μετασχηματισμό της επιστημονικής γνώσης σε σχολική γνώση αντανakλώντας -όσο γίνεται απλούστερα και συνοπτικά- τη δομή και τη μεθοδολογία που διέπει το αντίστοιχο επιστημονικό αντικείμενο στον ακαδημαϊκό χώρο.

Η προφανής παραδοχή ήταν ότι κάθε μαθητής -ανάλογα με τις δυνατότητές του- θα προσέγγιζε (με βαθμολογία από μηδέν έως είκοσι) το επίπεδο του "γνώστη" στο αντίστοιχο γνωστικό αντικείμενο έτσι ώστε, όσοι μαθητές ξεπερνούσαν ένα ορισμένο επίπεδο γνώσης, να κρίνονταν ως οι πλέον ικανοί για να εξειδικευτούν στο αντικείμενο αυτό κατά τις πανεπιστημιακές τους σπουδές. Ταυτόχρονα, όσοι μαθητές δεν εκδήλωναν την ανάλογη "κλίση", διαγράφονταν τελεσίδικα από τους εν δυνάμει "κοινωνούς" του εν λόγω αντικειμένου, αφού το γνωστικό τους επίπεδο δεν κρίνονταν ως επαρκές (κατά το ... "η ημιμάθεια είναι χειρότερα της αμαθείας" αλλά και "δεν τα παίρνει τα γράμματα", "δεν έχει κλίση στα Μαθηματικά" κ.λπ.).

Οι ανάγκες της κοινωνίας όμως οδήγησαν σε νέες αντιλήψεις:

Ο ενεργός πολίτης οφείλει συχνά να παίρνει θέση για σημαντικά κοινωνικά θέματα που τον αφορούν και επιθυμεί να παρακολουθεί το δημόσιο διάλογο (δημόσια κατανόηση των γνωστικών αντικειμένων) σχετικά με τα θέματα αυτά. Ταυτόχρονα μετέχει σε κοινωνικές εκδηλώσεις και γίνεται αποδέκτης πολιτισμικών προϊόντων πολύ πέρα από τις "κλίσεις" του ή τις δεξιότητες που λόγω της επαγγελματικής του απασχόλησης έχει αναπτύξει. Αυτός ο νέος πολίτης καλείται να διαμορφώνει μια όσο γίνεται πιο ολοκληρωμένη εικόνα του κόσμου όπου ζει. Καλείται δηλαδή να είναι πολλαπλά εγγράμματος. Η ανάγκη αυτή υπαγορεύει τη λογική των "γραμματισμών" στη θέση των "μαθημάτων". Ως γραμματισμούς ας αποκαλέσουμε το δικαίωμα του νέου πολίτη να εξοικειώνεται με τα θεμελιώδη στοιχεία από το χώρο κάθε γνωστικού πεδίου, ώστε να μπορεί να παρακολουθεί το σχετικό δημόσιο διάλογο και να παρεμβαίνει. Έτσι, ο πολλαπλά εγγράμματος πολίτης θα πρέπει να έχει τα στοιχειωδώς απαραίτητα εφόδια (ελάχιστοι στόχοι κάθε μαθησιακού - διδακτικού αντικειμένου) για όλα τα θέματα του Προγράμματος Σπουδών ανεξάρτητα από τις κλίσεις του και τις προσωπικές του επιλογές για το μέλλον.

Οι τοποθετήσεις για το περιεχόμενο του όρου γραμματισμός διεθνώς, τείνουν προς μια αντίληψη επεξεργασίας μέσα στην τάξη μόνον πολύ συγκεκριμένων εφαρμογών, πρακτικής κυρίως φύσεως, που συνδέονται με τα ενδιαφέροντα των εκάστοτε μαθητών συστηματικά αποφεύγοντας την επεξεργασία των εννοιών που συγκροτούν κάθε γνωστικό πεδίο. Στο παρόν Πρόγραμμα Σπουδών **δεν συμμεριζόμαστε** την τάση αυτή. Προσπαθώντας να περιορίσουμε το περιεχόμενο

κάθε γραμματισμού (διδασκτέα ύλη) στα θεμελιώδη, επιλέγουμε μόνον τις ελάχιστες δυνατές κομβικές έννοιες του εκάστοτε πεδίου, αυτές δηλαδή που θα θέλαμε (ως ειδικοί των γνωστικών μας πεδίων) να κατέχουν όλοι οι νέοι πολίτες ανεξάρτητα από τις κλίσεις τους και τα ενδιαφέροντά τους. Προτείνουμε επίσης εκπαιδευτική μεθοδολογία επεξεργασίας των κομβικών εννοιών στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση. Οι προτεινόμενοι γραμματισμοί δεν αποφεύγουν τις έννοιες, αλλά περιορίζουν δραστηριότητες τη διδασκτέα ύλη στα -κατά τη κρίση μας- απαραίτητα και θεμελιώδη κάθε γνωστικού αντικειμένου.

Στην κατεύθυνση αυτή, τις επιλογές για τη διδασκτέα ύλη κάθε γραμματισμού θα αναλάβουν οι αντίστοιχοι εξειδικευμένοι επιστήμονες οι οποίοι, γνωρίζοντας σε βάθος το γνωστικό τους πεδίο, παρακολουθούν το συνεχές δημόσιο διάλογο για τα θέματά τους και λαμβάνουν υπόψη τις καθημερινές ανάγκες των πολιτών. Καλούνται δηλαδή να σχεδιάσουν και να διατυπώσουν τα απαραίτητα Προγράμματα Σπουδών για κάθε μαθησιακό - διδακτικό πεδίο. Γραμματισμός λοιπόν θα πρέπει να σημαίνει την κατάκτηση, από όλους τους μαθητές, μερικών μόνον στοιχειωδών-θεμελιωδών εννοιών (κομβικές έννοιες) σε αντίθεση με την επιπόλαιη, επί τροχάδην, κάλυψη εκτεταμένης ύλης προκειμένου ο διδακτικός χρόνος να αφιερωθεί σε τυποποιημένες ασκήσεις ευστροφίας και μνήμης που ανιχνεύουν τους φαινομενικά αρίστους.

Η παραπάνω θεμελιώδης διαφορά μεταξύ μαθημάτων και γραμματισμών, συνιστά κορυφαία κοινωνική και ιδεολογική επιλογή κατά τον σχεδιασμό και τη σύνταξη των ΠΣ που υιοθετούνται στη Δημόσια, Υποχρεωτική Εκπαίδευση και εξηγεί την προσωπική απάντηση του υποστηρικτή των γραμματισμών στην απόλυτα θεμιτή ερώτηση κάποιου γονέα:

-Εσείς, αν θέλατε να μάθει το παιδί σας Μουσική, πού θα το στέλνατε; Στο σχολείο που περιγράφετε ή στο Ωδείο;

-Αν ήθελα να μάθει το παιδί μου Μουσική, θα το έστελνα -βέβαια- στο Ωδείο (αντίστοιχα, αν ήθελα να μάθει το παιδί μου Αρχαία, Μαθηματικά, Φυσική θα το έστελνα -όταν θα έφτανε η ώρα- στο Πανεπιστήμιο). Θα είχα όμως την απαίτηση, ολοκληρώνοντας τη φοίτησή του στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση, να γνωρίζει όση Μουσική θα έπρεπε να κατέχει κάθε πολίτης ώστε να κατανοεί και να απολαμβάνει τη Μουσική που καταναλώνει και να επικοινωνεί με άλλους πολίτες χειριζόμενος απλούς, μουσικούς κώδικες επικοινωνίας.

Θα είχα την απαίτηση να γνωρίζει τόσα Αρχαία ώστε να αγαπάει κι όχι να αποστρέφεται τις ρίζες της γλώσσας του, να κατανοεί και να διαλέγεται με τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό και όχι να τον επικαλείται σα να πρόκειται για τον προσωπικό του τραπεζικό λογαριασμό. Δεν θα απαιτούσα να "μάθει" το παιδί μου Αρχαία. Θα απαιτούσα όμως να διδασκτεί την κουλτούρα των Αρχαίων με ιδιαίτερη έμφαση στη γοητεία και την απόλαυση της αρχαιοελληνικής γραμματείας. Στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση δεν θα "μάθει" το παιδί μου Λογοτεχνία. Θα ευχόμουν όμως να διδασκτεί την κουλτούρα της λογοτεχνίας με ιδιαίτερη έμφαση στη γοητεία και την απόλαυση της παγκόσμιας και της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Αντίστοιχα θα είχα την απαίτηση να γνωρίζει το παιδί μου τόσες Φυσικές Επιστήμες, ώστε να κατανοεί τους τρόπους που οι επιστήμες αυτές προσπαθούν να μελετήσουν τα φυσικά φαινόμενα και να έχει συνείδηση των κοινωνικών παραμέτρων οι οποίες διαμορφώνουν την τεχνολογία που καταναλώνουμε. Να κατανοεί τη λογική της εργαστηριακής διερεύνησης ενός φαινομένου επινοώντας τρόπους ελέγχου των παραμέτρων που το επηρεάζουν. Να κατανοεί την ανάγκη ποσοτικοποίησης των φυσικών φαινομένων και διατύπωσής τους με μαθηματικές σχέσεις ώστε να επικοινωνούνται οι επιστημονικές εξελίξεις και να μετασχηματίζονται σε τεχνολογικές εφαρμογές που καθορίζουν την καθημερινότητά μας.

Είναι εντελώς διαφορετικό να επιδιώκουμε να κατακτήσουν οι μαθητές την ικανότητα να λύνουν κάποιο είδος δύσκολων εξισώσεων (στόχος μαξιμαλιστικός, που πολλά παιδιά αδυνατούν να παρακολουθήσουν, ο οποίος νομοτελειακά οδηγεί σε φροντιστηριακή λογική και σε διαφοροποιήσεις και κατάταξη των νέων πολιτών ανάλογα με τη συγκεκριμένη ικανότητά τους) και εντελώς διαφορετικό να επιδιώκουμε να κατανοήσουν όλοι οι μαθητές και να εκτιμήσουν σε βάθος την αξία του μαθηματικού φορμαλισμού, ο οποίος -αν και είναι δύσκολο να τον παρακολουθήσουμε- δίνει σημαντική ώθηση στην έρευνα και στις τεχνολογικές εφαρμογές. Στη δεύτερη αυτή επιλογή αναφερόμαστε στην καλλιέργεια στάσης σεβασμού και εγρήγορσης απέναντι στην αυστηρή επιστημονική μεθοδολογία, δηλαδή αναφερόμαστε σε μια ιδεολογική αλλά και συναισθηματική τοποθέτηση, την οποία σαφώς μπορούν να κατανοήσουν όλοι οι νέοι πολίτες και η οποία σαφώς ανάγεται στη σφαίρα της πολιτισμικής παιδείας. Έτσι θα πραγματοποιηθεί ο διάλογος των Φυσικών Επιστημών με τα Μαθηματικά, την Ιστορία του Πολιτισμού και τις τεχνολογικές εξελίξεις κάθε εποχής.

Μ' άλλα λόγια, στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση οι μαθητές δεν θα "μάθουν" Φυσικές Επιστήμες. Θα διδαχτούν όμως την κουλτούρα των φυσικών επιστημών και της μελέτης του περιβάλλοντος ώστε ως πολίτες να έχουν επίγνωση του πολιτισμού που συνδέεται με τις επιστήμες αυτές.

Στη λογική των γραμματισμών, ο ουσιαστικός σεβασμός για το νοητικά δυσπρόσιτο, είτε πρόκειται για το χώρο της τέχνης είτε πρόκειται για το χώρο της επιστήμης ή της φιλοσοφίας, δεν θα επιδιωχθεί με στείρες νουθεσίες και πομπώδεις διακηρύξεις αλλά μέσα από δραστηριότητες κατανόησης των τρόπων που οι πνευματικές κατακτήσεις συνδέονται με την καθημερινότητα κάθε πολίτη και την ευημερία του κοινωνικού συνόλου. Δραστηριότητες καλλιέργειας αγάπης και σεβασμού απέναντι στα γνωστικά πεδία.

Φυσικά, πολλά από τα παραπάνω αποτελούν προσωπικούς στόχους πολλών φωτισμένων εκπαιδευτικών αλλά είναι φανερό πως η επίσημη, ισχύουσα δομή των Προγραμμάτων Σπουδών είναι προσανατολισμένη σε καθαρά γνωστικούς στόχους και οι προβλεπόμενες διδακτικές ώρες δεν είναι παρά ασύνδετες μεταξύ τους σχολικές περίοδοι για την κάλυψη κάποιας θεωρούμενης ως επιτακτικά απαραίτητης διδακτέας ύλης.

Θα ευχόμασταν οι μαθητές, ολοκληρώνοντας την υποχρεωτική τους εκπαίδευση, να διακατέχονται από την επιθυμία για πέραν του σχολείου βαθύτερη και ουσιαστική κατάκτηση των γνωστικών πεδίων της προσωπικής τους επιλογής: "... στο σχολείο αγάπησα τη μουσική και ονειρεύομαι να παρακολουθήσω εξειδικευμένα μαθήματα για να μάθω μουσική" (αντί -όπως τώρα- να παπαγαλίζω βασανιστικά κάποιες ασκήσεις άγονης δεξιότητας), "... στο σχολείο μου γεννήθηκε η επιθυμία να παρακολουθήσω εξειδικευμένα σεμιναριακά μαθήματα για να μπορέσω να διαβάζω αρχαία κείμενα" (αντί -όπως τώρα- να αποστηθίζω προκατασκευασμένες μεταφράσεις αποσπασμάτων και να αναλώνομαι σε φορμαλιστικές επιδείξεις), "...στο σχολείο γοητεύτηκα από τα θέματα της αστρονομίας και θα προσπαθήσω να ενταχθώ σε κοινότητες ερασιτεχνών αστρονόμων που παρατηρούν τα ουράνια σώματα" κοκ.

Τέτοιου είδους προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα θα επεδίωκα για το παιδί μου παραμερίζοντας τις απίστευτες επιβαρύνσεις της διδακτέας ύλης που σήμερα αποσκοπεί στο κοσκίνισμα των αρίστων και -συχνά- στην ανομολόγητη συντηχιακή διασφάλιση επαγγελματικών συμφερόντων τα οποία στερούν από τους μαθητές ελεύθερο χρόνο για ψυχαγωγία και κοινωνικό στοχασμό.

*

Πολιτισμός:

(σε όλα τα μαθησιακά αντικείμενα και σε όλα τα επίπεδα της σχολικής ζωής)

(1.1) Έννοιες πολιτισμού μέσα στα μαθησιακά αντικείμενα, πέρα από τα μαθήματα Αισθητικής Παιδείας:

**Γλώσσα / Μαθηματικά / Ξένες γλώσσες / Φυσικές επιστήμες
Κοινωνικές επιστήμες / Φυσική Αγωγή και άλλα**

(1.2) Ζώνη Αισθητικής Παιδείας (μαθήματα Τέχνης)

(1.3) Δραστηριότητες πολιτισμού που πρέπει να ενταχθούν σε δίωρο Ελεύθερων Δραστηριοτήτων μέσα στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα καθώς και σε ώρες έκτακτων ειδικών εκδηλώσεων:

- σχολικά έντυπα
- σχολικές παραστάσεις
- αφιερώματα - εκθέσεις
- επαναπροσδιορισμός εορταστικών εκδηλώσεων
- επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς
- εκδηλώσεις φορέων πολιτισμού μέσα στο σχολείο
- και άλλα

Απαραίτητες διευκρινήσεις ...

Οι όροι "Τέχνη" και "έργο τέχνης" φέρουν ιδιαίτερα βαρύ σημασιολογικό φορτίο καθώς συνήθως αποδίδονται σε έργα και ρεύματα καταξιωμένα στο χρόνο και στη συνείδηση της κοινωνίας. Κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα να εκφράζεται καλλιτεχνικά και το έργο του -ασχέτως αξιολόγησης- δικαιούται να αποκαλείται προϊόν καλλιτεχνικής έκφρασης χωρίς τούτο να συνεπάγεται ότι απαραίτητα χαρακτηρίζεται και ως "έργο τέχνης" ή "Τέχνη" .

Το ίδιο ισχύει και για κάθε παιδί: δικαιούται να παράγει έργα καλλιτεχνικής έκφρασης. Μάλιστα η κοινωνία και τα εκπαιδευτικό σύστημα οφείλουν να παρέχουν συστηματικά ευκαιρίες καλλιτεχνικής έκφρασης στα παιδιά, τόσο για λόγους ολοκληρωμένης παιδαγωγικής φροντίδας όσο και για καλλιέργεια θετικής στάσης απέναντι στην καλλιτεχνική έκφραση ως μέσου επικοινωνίας που υπερβαίνει τα όρια του λόγου. Τα παραγόμενα έργα των μαθητών, αναμφισβήτητα πρέπει να ενθαρρύνονται και να τυγχάνουν ιδιαίτερης προσοχής και στοργής. Δεν αποκλείεται μάλιστα κάποια από τα έργα αυτά να εκτιμηθούν και να αναδειχθούν ως έργα τέχνης με τις ίδιες περίπου διαδικασίες που χαρακτηρίζεται ως τέτοιο το νέο έργο καλλιτεχνικής έκφρασης ενός ήδη καταξιωμένου καλλιτέχνη. Όμως τα υποκειμενικά συμφραζόμενα που συνοδεύουν την απόδοση του χαρακτηρισμού "έργο τέχνης" συχνά δημιουργούν αντίλογο, αντιπαραθέσεις και αντίστοιχη υποκειμενική επιχειρηματολογία που θα μείωνε τα παιδαγωγικά οφέλη της αισθητικής παιδείας. Ο πιο συγκρατημένος χαρακτηρισμός "έργο καλλιτεχνικής έκφρασης" είναι απόλυτα θεμιτός και ακριβής.

Είναι λοιπόν καταχρηστική η γενική χρήση του όρου "Τέχνη" για τον χαρακτηρισμό των μαθητικών έργων καλλιτεχνικής έκφρασης αλλά και των μαθημάτων αισθητικής παιδείας, δηλαδή των μαθημάτων εξοικείωσης με την καλλιτεχνική έκφραση, δημιουργίας ευκαιριών για καλλιτεχνική έκφραση και γνωριμίας με καταξιωμένα έργα τέχνης στο πλαίσιο του αισθητικού γραμματισμού. Ο όρος "μάθημα Τέχνης" θα ήταν πιο σωστό να αξιοποιείται κυρίως σε περιπτώσεις όπως τα μαθήματα που παρακολουθούν ως φοιτητές-μαθητευόμενοι οι "εκκολαπτόμενοι" καλλιτέχνες στις αντίστοιχες σχολές ή τα κάθε βαθμίδας μαθήματα Ιστορίας των Τεχνών κ.λπ. (αυτά δηλαδή που αναφέρονται στη μελέτη της Τέχνης).

... και "ονομάτων επίσκεψις":

Προσπαθώντας να διατυπώσουμε μια πρόταση για τα "μαθήματα Τέχνης" στο σχολείο, είναι απαραίτητο να καταλήξουμε σε μια ονομασία ενός γενικού γνωστικού πεδίου που θα μπορεί να καλύπτει όλα τα μαθήματα αυτά.

Ο συχνά χρησιμοποιούμενος όρος "καλλιτεχνικά" είναι εντελώς αδόκιμος και, καθώς χρησιμοποιείται αποκλειστικά στο σχολείο για μαθήματα Τέχνης, αντανακλά τη λαϊκή αντίληψη πως τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα διαχωρίζονται ως ..."μη

καλλιτεχνικά". Συγχρόνως έχει επικρατήσει ο όρος "καλλιτεχνικά" να αναφέρεται μόνον σε θέματα εικαστικής έκφρασης (...από ιχνογραφία μέχρι χειροτεχνία) παραμερίζοντας στη συνείδηση των μαθητών τις υπόλοιπες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης (θέατρο, μουσική, οπτικοακουστική έκφραση, χορό-κίνηση, λογοτεχνία που αποκαλούνται με τις δικές τους χωριστές ονομασίες) ως εκτός καλλιτεχνικών. Παρόμοια, εκτός Ελλάδος, προβλήματα συνοδεύουν τον όρο ARTS (Τέχνες) που -στα σχολικά περιβάλλοντα- συνήθως αναφέρεται μόνον στην εικαστική έκφραση. Δεν είναι άλλωστε τυχαία η ονομασία της γνωστής μας ΑΣΚΤ (Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών) που αναφέρεται κυρίως στις μορφές εικαστικής καλλιτεχνικής έκφρασης, ούτε η ονομασία του μαθήματος "Ιστορία της Τέχνης" που συνήθως εστιάζει στις εικαστικές μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης και ελάχιστα στην πλούσια ιστορία του Θεάτρου και της Μουσικής. Ίσως τα τελευταία χρόνια, γίνεται κάποια προσπάθεια ο όρος ARTS να παραπέμπει στο υπερσύνολο όλων των μορφών καλλιτεχνικής έκφρασης ονομάζοντας τα εικαστικά ως VISUAL ARTS (Οπτικές Τέχνες ή Τέχνες Εικόνας). Παραμένει όμως για μας το μεταφραστικό πρόβλημα, αν δηλαδή θα ακολουθήσουμε την αντίληψη που επανατοποθετεί το νόημα των Τεχνών ως υπερσύνολο (και όχι πια ως αναφερόμενο μόνον στα εικαστικά) ή αν θα προτείνουμε ένα διαφορετικό όρο.

Για την αποφυγή λοιπόν καλλιέργειας παρωχημένων αντιλήψεων περί Τέχνης και καλλιτεχνικής έκφρασης, η ονομασία ενός ευρύτερου γνωστικού πεδίου με τους όρους "καλλιτεχνικά" και "μαθήματα Τέχνης" θα πρέπει, στη σχολική εκπαίδευση, να εγκαταλειφθούν.

Πολύ ακριβέστερος (και αρκετά παλαιός στην εκπαίδευση) είναι ο όρος Αισθητική Αγωγή. Εδώ όμως σκοντάφτουμε σε μια ξεπερασμένη αντίληψη εκπαίδευσης με σωφρονιστικό πρόσημο, αφού ο όρος "αγωγή" υποδηλώνει εκ των άνω καθοδήγηση όπου οι μαθητές καλούνται να ευθυγραμμιστούν σε μια προκαθορισμένη κατεύθυνση. Θα λέγαμε πως στη σύγχρονη εκπαίδευση ο όρος "αγωγή" ακούγεται ως πολιτικά μη ορθός. Έτσι, για τη μετάφραση του όρου ARTS EDUCATION (εκπαίδευση στις Τέχνες) μάλλον δεν μας εκφράζει ο όρος "Αισθητική Αγωγή".

Μια ενδιαφέρουσα πρόταση στη θέση του όρου "Αγωγή" είναι ο όρος "Παιδεία", που βέβαια μπορεί να χαρακτηριστεί ως το ζητούμενο αποτέλεσμα της εκπαίδευσης. Με τις σχεδιαζόμενες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις σχετικά με θέματα Τεχνών στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση, ελπίζουμε ότι οι νέοι πολίτες θα αναπτύξουν παιδεία σχετική με την καλλιτεχνική έκφραση. Τι είδους παιδεία όμως;

Η "Αισθητική", ως όρος για την αντίληψη του ωραίου, ως προβληματισμός για την έννοια του ωραίου και της ομορφιάς, υποβάλλει το ενδιαφέρον της εκπαίδευσης για την καλλιέργεια κριτηρίων και στάσεων απέναντι στην καλλιτεχνική έκφραση. Στο χώρο της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και στο πνεύμα των γραμματισμών, δεν θα πρέπει να προσπαθούμε να διδάξουμε Τέχνες (δηλαδή να δημιουργήσουμε

μελλοντικούς καλλιτέχνες) αλλά κυρίως να διδάξουμε κριτήρια και στάσεις των μαθητών απέναντι στην καλλιτεχνική έκφραση και στην Τέχνη.

Σχηματίζεται λοιπόν ένας νέος, προτεινόμενος όρος για το γνωστικό πεδίο που αγκαλιάζει όλες τις μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης: "Αισθητική Παιδεία". Αναφέρεται σε γνώσεις, δεξιότητες αλλά κυρίως κριτήρια και στάσεις απέναντι στην Τέχνη, που θα αποτελούν πολιτισμικό εφόδιο για το νέο πολίτη. Εφόδιο για εναλλακτικούς επικοινωνιακούς διαύλους για εναλλακτικές θεωρήσεις της καθημερινότητας για διαφορετική ματιά και διαφορετικούς τρόπους κατανόησης του κόσμου που μας περιβάλλει.

*